

АЛГЕБРА

Коначно генерисане Абелове групе

Зоран Петровић

9. мај 2011.

Абелове, или комутативне групе су оне групе у којима свака два елемента комутирају, тј. за свака два елемента x и y Абелове групе G важи: $xy = yx$. Често се, а то ћемо и ми урадити, у случају да се разматрају Абелове групе, за операцију у групи користи ознака $+$, а за неутрал 0 .

Као што се сећамо, диедарска група $\mathbb{D}_n$ може се задати са два генератора r и s између којих важе релације:

$$s^2 = e, \quad r^n = e, \quad sr = r^{n-1}s.$$

Знамо да та група има сложену и занимљиву структуру. Претпоставимо да сада разматрамо *Абелову групу* задату са два генератора r , и s и релацијама

$$2s = 0, \quad nr = 0, \quad s + r = (n-1)r + s.$$

Видимо да нам последња релација даје $(n-2)r = 0$, а из те релације и друге релације добијамо да је $2r = 0$. Сада разликујемо два случаја.

1. $n = 2k + 1$: Тада, из $2r = 0$ и $(2k+1)r = 0$, добијамо да је $r = 0$. Дакле, довољан је заправо само један генератор s и за њега важи $2s = 0$. Видимо да је дата група изоморфна групи $\mathbb{Z}_2$.

2. $n = 2k$: Видимо да је тада релација $nr = 0$ последица релације $2r = 0$, те заправо имамо групу са два генератора r и s и две релације $2r = 0$ и $2s = 0$. Закључујемо да је група о којој се ради изоморфна групи $\mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_2$.

Напомена: Заправо је група коју смо разматрали ништа друго до Абелизација диедарске групе, па смо добили резултат, који смо и очекивали.

Видимо да смо без већих проблема били у могућности да идентификујемо о којој се групи заправо ради само на основу генератора и релација међу њима. То је тако у случају произвољне Абелове групе са коначно много генератора. Испоставља се да је свака коначно генерисана Абелова група изоморфна директном производу цикличних

група. Наравно да овако нешто ни приближно не важи за произвољне групе!

Уведимо још неку терминологију карактеристичну за Абелове групе. Ако су B, C подгрупе Абелове групе A , нека је

$$B + C := \{b + c : b \in B, c \in C\}.$$

Заправо је $B + C$ најмања подгрупа групе A , која садржи као своје подгрупе и подгрупу B и подгрупу C . Природно је звати је сумом подгрупа B и C . Уколико за те подгрупе важи и $B \cap C = \{0\}$, говоримо о директној суми подгрупа, у ознаци $B \oplus C$. Као и код векторских простора, у случају директне суме сваки елемент те суме се на јединствен начин може приказати у облику збира једног елемента из B и једног елемента из C . Општије, уколико су $B_1, \dots, B_n$ подгрупе Абелове групе A , онда се дефинише њихова сума $B_1 + \dots + B_n$ са:

$$B_1 + \dots + B_n := \{b_1 + \dots + b_n : b_i \in B_i \text{ за све } i = \overline{1, n}\}.$$

Ова сума је директна уколико се сваки елемент из те суме на тачно један начин може представити у наведеном облику. Еквивалентно, сума је директна уколико за све $i = \overline{2, n}$ важи:

$$(B_1 + \dots + B_{i-1}) \cap B_i = \{0\}.$$

Није тешко уверити се да је

$$B_1 \oplus B_2 \oplus \dots \oplus B_n \cong B_1 \times B_2 \times \dots \times B_n,$$

где наравно $B_1 \oplus B_2 \oplus \dots \oplus B_n$ означава директну суму. Изоморфизам

$$f: B_1 \times B_2 \times \dots \times B_n \rightarrow B_1 \oplus B_2 \oplus \dots \oplus B_n$$

дат је са: $f(b_1, b_2, \dots, b_n) = b_1 + b_2 + \dots + b_n$.

Пре него што пређемо на општи случај, позабавићемо се најпре појмом *слободне Абелове групе* (са коначно много генератора).

Дефиниција 1 Нека је F Абелова група и $x_1, \dots, x_n \in F$. Тада је F слободна Абелова група са системом слободних генератора $[x_1, \dots, x_n]$ уколико за сваку Абелову групу A и елементе $a_1, \dots, a_n \in A$ постоји тачно један хомоморфизам $f: F \rightarrow A$ за који је $f(x_i) = a_i$ за све $i = \overline{1, n}$.

Ово би требало да нас подсети на став о одређености линеарног пресликавања из предмета Линеарна алгебра (линеарно пресликавање је у потпуности задато када је задато на базним векторима).

Приметимо најпре да међу слободним генераторима не сме бити никаквих релација. Другим речима, важи следећи став.

Став 2 Ако је F слободна Абелова група са системом слободних генератора $[x_1, \dots, x_n]$ и ако је

$$m_1 x_1 + \dots + m_n x_n = 0,$$

за неке $m_i \in \mathbb{Z}$, онда мора бити $m_1 = \dots = m_n = 0$.

Доказ. Претпоставимо да бар један од m_i није једнак нули. Нека је то нпр. m_2 . Уочимо Абелову групу $\mathbb{Z}$ и елемент $1 \in \mathbb{Z}$. По дефиницији слободне Абелове групе, постоји тачно један хомоморфизам $f: F \rightarrow \mathbb{Z}$ такав да је $f(x_2) = 1$ и $f(x_i) = 0$ за све $i \neq 2$. Но, то значи да се елемент $m_1x_1 + \dots + m_nx_n$, који је по претпоставци једнак 0 у F , слика у елемент $m_2 \neq 0$ у $\mathbb{Z}$. Ова контрадикција нам показује да су сви m_i једнаки нули. $\square$

Овај став нам и објашњава терминологију—група је слободна зато што има генераторе међу којима не постоје везе (као у песми: „Остаћу слободан, нећу се везати, важно је само ...“).

Испоставља се да су две слободне Абелове групе са истим бројем слободних генератора изоморфне.

Став 3 Нека је F слободна Абелова група са системом слободних генератора $[x_1, \dots, x_n]$ и F' слободна Абелова група са системом слободних генератора $[x'_1, \dots, x'_n]$. Тада је $F \cong F'$.

Доказ. На основу дефиниције слободне Абелове групе, постоји тачно један хомоморфизам $f: F \rightarrow F'$ и тачно један хомоморфизам $g: F' \rightarrow F$ за које је $f(x_i) = x'_i$ и $g(x'_i) = x_i$ за све $i = \overline{1, n}$. Но, тада је за све $i = \overline{1, n}$, $(g \circ f)(x_i) = x_i$ и $(f \circ g)(x'_i) = x'_i$. Како и идентични хомоморфизми id_F , односно $\text{id}_{F'}$ имају иста својства, то, на основу јединствености, закључујемо да је

$$g \circ f = \text{id}_F, \quad f \circ g = \text{id}_{F'}.$$

Одавде следи да је $F \cong F'$. $\square$

Став 4 Група $\mathbb{Z}^n$ је слободна Абелова група са слободним системом генератора

$$[(1, 0, \dots, 0), (0, 1, \dots, 0), \dots, (0, 0, \dots, 1)].$$

Доказ. Треба показати да су испуњени наведени услови из дефиниције. У ту сврху, нека је A произвољна Абелова група и $a_1, \dots, a_n \in A$. Тада је хомоморфизам $f: \mathbb{Z}^n \rightarrow A$ задат са:

$$f(m_1, m_2, \dots, m_n) := m_1a_1 + m_2a_2 + \dots + m_na_n.$$

Није тешко проверити да је f заиста хомоморфизам. Осим тога

$$f(1, 0, \dots, 0) = m_1, \quad f(0, 1, \dots, 0) = m_2, \quad \dots, \quad f(0, 0, \dots, 1) = m_n.$$

Наравно, јасно је и да је ово једини начин да се зада тражени хомоморфизам. $\square$

Дакле, свака слободна Абелова група са коначним системом генератора изоморфна је једној од група $\mathbb{Z}^n$ за неко $n \geq 1$. Важи и више од тога.

Став 5 Ако је $\mathbb{Z}^r \cong \mathbb{Z}^s$, онда је $r = s$.

Доказ. Претпоставимо да је $r \leq s$. У доказу ћемо користити знање Линеарне алгебре. Наиме, приметимо да се у групи $\mathbb{Z}^s$ налазе и елементи канонске базе векторског простора $\mathbb{R}^s$, тј. вектори

$$e_1 = (1, 0, \dots, 0), \quad e_2 = (0, 1, \dots, 0), \quad \dots, \quad e_s = (0, 0, \dots, 1).$$

То значи да су сви наведени базни вектори целобројне линеарне комбинације од r вектора

$$f(1, 0, \dots, 0), f(0, 1, \dots, 0), \dots, f(0, 0, \dots, 1),$$

где је f изоморфизам који постоји по претпоставци. То значи да тих r вектора чини генератрису простора $\mathbb{R}^s$ који је димензије s . Но, знамо да не може мање од s вектора генерисати векторски простор димензије s . Стога мора бити $r \geq s$. Како смо претпоставили да је $r \leq s$, добијамо да је $r = s$. $\square$

Да резимирамо. Свака слободна Абелова група са коначно много генератора изоморфна је тачно једној од група $\mathbb{Z}^n$ за неко $n \geq 1$. Посебно, две слободне Абелове групе са коначно много генератора су изоморфне ако и само ако имају исти број генератора.

Позабавимо се сада подгрупама слободних Абелових група. У случају групе са једним генератором, тј. бесконачне цикличне групе, одговор нам је добро познат. Свака подгрупа слободне групе са једним слободним генератором x је генерисана елементом nx за неко $n \geq 0$. Случај у коме имамо више генератора је знатно сложенији.

Пошто ћемо у доказима који следе често прелазити са једног система генератора на други, корисно је издвојити следећу лему.

Лема 6 Ако је $[x_1, x_2, \dots, x_n]$ систем слободних генератора и $t_2, \dots, t_n \in \mathbb{Z}$, онда је и

$$[x_1 + t_2x_2 + \dots + t_nx_n, x_2, \dots, x_n]$$

систем слободних генератора.

Доказ. Како је јасно да се генератори из првог система на јединствен начин могу изразити преко генератора из другог система, то резултат непосредно следи. $\square$

Пређимо на главни резултат о подгрупама слободних Абелових група са коначно много генератора.

Теорема 7 Нека је F слободна Абелова група са n слободних генератора и R подгрупа од F . Тада постоји систем слободних генератора $[x_1, x_2, \dots, x_n]$ групе F и ненегативни цели бројеви $d_1, d_2, \dots, d_n$ за које је

$$R = \langle d_1x_1 \rangle \oplus \langle d_2x_2 \rangle \oplus \dots \oplus \langle d_nx_n \rangle,$$

при чему $d_i \mid d_{i+1}$ за све $i = 1, n-1$.

Напомена. Пре доказа ове теореме, потребно је истаћи да је могуће да неки од бројева d_i буду једнаки 0. Но, ту се подразумева да ако је неки d_k једнак 0, то су и сви d_i за $i \geq k$ (пошто $d_i \mid d_{i+1}$ — још можемо да „поднесемо“ да напишемо да $0 \mid 0$, али да 0 дели неки број различит од 0 заиста нема никаквог смисла!).

Доказ теореме. Доказ изводимо по броју n , тј. по броју слободних генератора групе.

$n = 1$: У овом случају је све јасно као што смо већ напоменули.

Претпоставимо да је $n > 1$ и да је тврђење тачно за слободне групе са мање од n генератора. Наравно, уколико $R = \{0\}$, немамо шта да доказујемо, тада су сви d_i једнаки нули, а и систем слободних генератора је ма који. Претпоставимо стога да је R нетривијална подгрупа. Број d_1 задајемо са:

$$d_1 := \min\{m_1 > 0 : \text{за неки систем слободних генератора}$$

$$[x_1, \dots, x_n] \text{ и неке } m_2, \dots, m_n \in \mathbb{Z}, m_1x_1 + \dots + m_nx_n \in R\}.$$

Да појаснимо мало како смо задали d_1 . Посматрамо све могуће системе слободних генератора (обратите пажњу на чињеницу да разматрамо *систем*, дакле уређену n -торку, а не скуп — као и у Линеарној алгебри база је уређена n -торка вектора, а не само скуп вектора) и све линеарне комбинације елемената тог система, које припадају подгрупи R . Како је подгрупа нетривијална, то за сваки систем постоји бар једна нетривијална линеарна комбинација у тој подгрупи. Осим тога, како је R подгрупа, са сваким својим елементом садржи и његов супротан елемент те стога има линеарних комбинација са позитивним коефицијентима. Такође, пермутовањем цланова система постижемо да је баш први коефицијент позитиван. У сваком случају, d_1 јесте добро дефинисан позитиван цео број.

Покажимо најпре да постоји бар један систем слободних генератора $[y_1, \dots, y_n]$ такав да $d_1y_1 \in R$.

На основу дефиниције d_1 , постоји неки систем слободних генератора $[x_1, \dots, x_n]$ и цели бројеви $m_2, \dots, m_n$ тако да

$$d_1x_1 + m_2x_2 + \dots + m_nx_n \in R.$$

Докажимо да тада $d_1 \mid m_i$ за све $i = \overline{2, n}$. Претпоставимо да то није тачно и нека нпр. d_1 не дели m_2 . То значи да постоје цели бројеви q и r за које важи:

$$m_2 = d_1q + r, \quad 0 < r < d_1.$$

Тада је

$$\begin{aligned} d_1x_1 + m_2x_2 + \dots + m_nx_n &= d_1x_1 + (d_1q + r)x_2 + \dots + m_nx_n \\ &= d_1(x_1 + qx_2) + rx_2 + \dots + m_nx_n \\ &= rx_2 + d_1(x_1 + qx_2) + \dots + m_nx_n. \end{aligned}$$

На основу Леме 6, систем $[x_2, x_1 + qx_2, \dots, x_n]$ је такође систем слободних генератора (зашто?), а први коефицијент у приказу једног елемента из R у том систему је мањи од d_1 , који је по претпоставци најмањи такав. Закључујемо да $d_1 \mid m_i$ за све $i = \overline{2, n}$. То значи да је $m_i = d_1 t_i$ за све $i = \overline{2, n}$ и неке $t_i \in \mathbb{Z}$. Дакле,

$$d_1(x_1 + t_2x_2 + \dots + t_nx_n) \in R.$$

Тражени систем је $[x_1 + t_2x_2 + \dots + t_nx_n, x_2, \dots, x_n]$.

Дакле, показали смо да за бар један слободан систем генератора $[y_1, y_2, \dots, y_n]$ елемент d_1y_1 припада R . Нека је $R_1 = \langle y_2, \dots, y_n \rangle \cap R$, где је са $\langle y_2, \dots, y_n \rangle$ наравно означена подгрупа од F коју генеришу $y_2, \dots, y_n$. Тврдимо да је тада

$$R = \langle d_1y_1 \rangle \oplus R_2.$$

Најпре је

$$\langle d_1y_1 \rangle \cap R_2 \subseteq \langle y_1 \rangle \cap \langle y_2, \dots, y_n \rangle = \{0\},$$

пошто су $y_1, y_2, \dots, y_n$ слободни генератори и међу њима нема нетривијалних веза. Стога је сума $\langle d_1y_1 \rangle + R_1$ заиста директна. Да бисмо показали да је та сума једнака R , узмимо ма који елемент $x \in R$. То значи да је за неке $m_i \in \mathbb{Z}$:

$$x = m_1y_1 + m_2y_2 + \dots + m_ny_n.$$

Уколико m_1 није дељив са d_1 , постоје q_1 и r_1 такви да је $m_1 = d_1q_1 + r_1$, при чему је $0 < r_1 < d_1$. Но, тада

$$r_1y_1 + m_2y_2 + \dots + m_ny_n = x - qd_1y_1 \in R,$$

а како је $0 < r_1 < m_1$, то противречи избору d_1 . Дакле, заиста $d_1 \mid m_1$, те је $m_1 = q_1d_1$. Добијамо да је

$$x = q_1(d_1y_1) + (m_2y_2 + \dots + m_ny_n) \in \langle d_1y_1 \rangle + R_1.$$

Како је R_1 подгрупа слободне Абелове групе са мање од n генератора, по индуктивној хипотези следи да за неки слободан систем генератора $[z_2, \dots, z_n]$ те слободне групе и неке $d_i \geq 0$ такве да $d_i \mid d_{i+1}$ за $i = \overline{2, n-1}$ важи

$$R_1 = \langle d_2z_2 \rangle \oplus \dots \oplus \langle d_nz_n \rangle.$$

Дакле, заиста је

$$R = \langle d_1y_1 \rangle \oplus \langle d_2z_2 \rangle \oplus \dots \oplus \langle d_nz_n \rangle$$

за неки слободан систем генератора $[y_1, z_2, \dots, z_n]$ слободне групе F . Остаје само да се покаже да је $d_1 \mid d_2$. Но, поступамо као и раније.

Уколико d_1 не дели d_2 , запишемо d_2 у облику $d_2 = qd_1 + r$, где је $0 < r < d_1$. Како је

$$d_1y_1 + d_2z_2 + \cdots + d_nz_n \in R,$$

то добијамо

$$rz_2 + d_1(y_1 + qz_2) + \cdots + d_nz_n \in R,$$

а како је $0 < r < d_1$ и $[z_2, y_1 + qz_2, \dots, z_n]$ један систем слободних генератора, то смо добили контрадикцију с обзиром на избор броја d_1 . Дакле, заиста $d_1 \mid d_2$ и доказ је завршен. $\square$

Искористићемо претходно добијену теорему о подгрупама слободне групе за доказ чињенице да је свака коначно генерисана Абелова група изоморфна директном производу цикличних група.

Теорема 8 Нека је A коначно генерисана Абелова група. Тада постоје позитивни цели бројеви $d_1, \dots, d_k$ и природан број s такви да $d_i \mid d_{i+1}$ за све $i = \overline{1, k-1}$ и да је

$$A \cong \mathbb{Z}_{d_1} \times \mathbb{Z}_{d_2} \times \cdots \times \mathbb{Z}_{d_k} \times \mathbb{Z}^s. \quad (1)$$

Доказ. Како је A коначно генерисана, то постоји коначно много елемената $a_1, \dots, a_n \in A$ тако да је $A = \langle a_1, \dots, a_n \rangle$. Нека је F слободна група са n генератора $x_1, \dots, x_n$. На основу дефиниције слободне групе и чињенице да су a_i генератори групе A , добијамо да постоји епиморфизам $f: F \rightarrow A$ задат са $f(x_i) = a_i$ за $i = \overline{1, n}$ (подсетимо се да је епиморфизам заправо хомоморфизам који је „на“). На основу прве теореме о изоморфизму група следи да је $F/R \cong A$, где је $R = \text{Ker}(f)$. На основу теореме о подгрупама слободне групе, следи да постоје слободни генератори $y_1, y_2, \dots, y_n$ групе F и ненегативни цели бројеви d_i такви да је $R = \langle d_1y_1 \rangle \oplus \langle d_2y_2 \rangle \oplus \cdots \oplus \langle d_ny_n \rangle$. Како је $F = \langle y_1 \rangle \oplus \langle y_2 \rangle \oplus \cdots \oplus \langle y_n \rangle$ (зашто?) то добијамо

$$\begin{aligned} A \cong F/R &\cong (\langle y_1 \rangle \oplus \langle y_2 \rangle \oplus \cdots \oplus \langle y_n \rangle) / (\langle d_1y_1 \rangle \oplus \langle d_2y_2 \rangle \oplus \cdots \oplus \langle d_ny_n \rangle) \\ &\cong (\langle y_1 \rangle \times \langle y_2 \rangle \times \cdots \times \langle y_n \rangle) / (\langle d_1y_1 \rangle \times \langle d_2y_2 \rangle \times \cdots \times \langle d_ny_n \rangle) \\ &\cong \langle y_1 \rangle / \langle d_1y_1 \rangle \times \langle y_2 \rangle / \langle d_2y_2 \rangle \times \cdots \times \langle y_n \rangle / \langle d_ny_n \rangle \end{aligned}$$

Како је $\langle y_i \rangle \cong \mathbb{Z}$ за све $i = \overline{1, n}$, то добијамо да је

$$\langle y_i \rangle / \langle d_iy_i \rangle \cong \begin{cases} \mathbb{Z}, & d_i = 0 \\ \{0\}, & d_i = 1 \\ \mathbb{Z}_{d_i}, & d_i \geq 2 \end{cases}$$

Тражени резултат следи. $\square$

Напомена. У случају да је $d_i = 1$, група $\mathbb{Z}_{d_i}$ је заправо тривијална група и те групе и не пишемо у факторизацији тако да је природно захтевати да је $d_i \geq 2$ у формули (1) за све i .

